

Ratolesti podpory zdraví ve školách ČR

Informační příloha

prosinec 2005

PRŮVODCE VÝCHOVOU KE ZDRAVÍ

Seriál - část 4.

Seriál vychází od září v příloze Ratolesti v každém čísle Učitelských listů 2005-06

ROZPRACOVÁNÍ VZDĚLÁVACÍHO OBORU VÝCHOVA KE ZDRAVÍ DO ŠVP

V předchozí části seriálu jsme si zevrubně objasnili postavení vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví v RVP ZV. Popsali jsme si charakteristiku vzdělávacího oboru, seznámili se s jeho specifickými cíli a vzdělávacím obsahem.

Ve této části seriálu se zaměříme na možnosti realizace vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví (VkJ) ve školním vzdělávacím programu (ŠVP).

Učební osnovy vyučovacího předmětu

Vzdělávací obor *Výchova ke zdraví* je součástí vzdělávací oblasti Člověk a zdraví, které byla v rámcovém učebním plánu (RUP) RVP ZV přidělena minimální časová dotace v rozsahu 11 hodin. Abychom ve vzdělávání žáků k výchově ke zdraví zachovali *celistvost vzdělávacího obsahu, jeho žádanou kontinuitu* (postupné rozvíjení a prohlubování poznatků, dovedností a hodnot), *vazby na tělesné, duševní a osobnostní zrání žáků* a vytvořili *dostatečný prostor k uplatňování specifických postupů* (aktivizující metody a formy práce), doporučujeme při konstrukci vyučovacího předmětu vycházet z předpokladu, že z celkového objemu minimální časové dotace (11 hodin) náleží vzdělávacímu oboru Výchova ke zdraví 3 hodiny (8 hodin pro TV). Další hodinu/y je možné získat z disponibilní časové dotace.

Co je třeba zvažovat při rozpracování obsahu vzdělávacího oboru VkJ do ŠVP

- Jak bude daný vyučovací předmět konstruován a jak jej zasadíme do učebního plánu ŠVP (z jaké časové dotace budeme vycházet; budeme ho vymezovat jako samostatný, integrovaný, částečně integrovaný vyučovací předmět)?
- Jak vyučovací předmět nazveme (stejně jako vzdělávací obor, jinak než vzdělávací obor)?
- Ve kterých ročnících bude vyučovací předmět realizován?
- Jaké bude pojetí vyučovacího předmětu, jak jej vymezíme

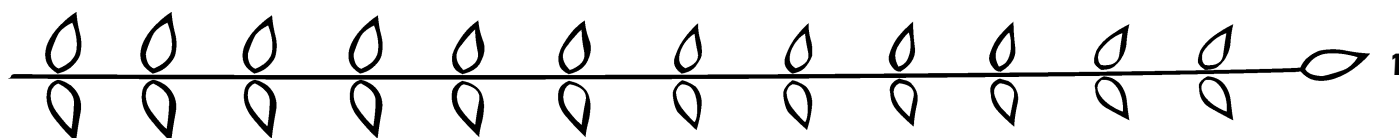
v charakteristice vyučovacího předmětu (obsahová a organizační specifika – projekty, exkurze aj.)?

- K jakým výstupům budeme chtít docházet se žáky v jednotlivých ročních a jaké činnosti budeme pro výuku volit?
- Jaké společné strategie budeme volit pro naplňování výstupů a k utváření klíčových kompetencí žáků pomocí výchovy ke zdraví?
- Jaký způsob osnování vzdělávacího obsahu upřednostníme – zvolíme *cyklické osnování učiva* (učitel se v dalších ročnících k tematickým okruhům vrací a žákům ho zprostředkovává na vyšší úrovni), *lineární* (učitel se ve vyšších ročnících k učivu nevrací, žákům ho zprostředkovává jednorázově) *nebo kombinované* (uvedené způsoby osnování se vhodně kombinují)?
- Pro jakou formu rozpracování vzdělávacího obsahu vyučovacího předmětu se rozhodneme (zpracování do tabulky, sloupcové zpracování aj.)?
- Jak rozpracujeme očekávané výstupy a učivo (do ročníků, delších časových úseků)?
- Jaké další vazby budeme v učebních osnovách uplatňovat (Průřezová témata, mezipředmětové vztahy, didaktické poznámky aj.)?

V této souvislosti je třeba připomenout, že *tematické okruhy* (RVP ZV – viz Učivo) si nejsou vzájemně nadřazeny a nemají předem stanovenou hierarchii pořadí.

Učitel s nimi pracuje tak, aby:

- využíval vnitřních a logických vazeb mezi TO (viz 3. část seriálu – interakční pojetí zdraví),
- respektoval a vycházel z úrovně bio-psycho-sociální zralosti žáků a jejich aktuálních potřeb,
- respektoval rozpracované výchovné a vzdělávací strategie (specifické postupy, metody a aktivity, které podporují utváření klíčových kompetencí).

Učební osnovy vyučovacího předmětu (v ŠVP) tvoří:

Název vyučovacího předmětu

- předjímá cílové zaměření a vzdělávací obsah vyučovacího předmětu (samostatného, integrovaného)

Charakteristika vyučovacího předmětu

- obsahové, časové a organizační vymezení vyučovacího předmětu:
- začleněné tematické okruhy, průřezová témata, projekty aj. a jejich stručný popis
- zda tvoříme samostatný nebo integrovaný vyučovací předmět
- s jakou časovou dotací, za jakých podmínek a ve kterých ročníchích se předmět realizuje.
- **výchovné a vzdělávací strategie:**
- společné didaktické postupy, které směřují k dosažení očekávaných výstupů a k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí.

Vzdělávací obsah vyučovacího předmětu

- rozpracované očekávané výstupy z RVP ZV distribuované do ročníků nebo delších časových úseků
- učivo rozpracované a distribuované do ročníků, včetně vybraných průřezových témat
- poznámky upřesňující realizaci vzdělávacího obsahu.

Název vyučovacího předmětu vyjadřuje vzdělávací obsah a cílové zaměření vzdělávacího oboru VvkZ. Může se proto shodovat s názvem vzdělávacího oboru (Výchova ke zdraví), být jeho modifikací (Výchova k podpoře zdraví) nebo může být zcela nový (Naše zdraví atd.). V případě, že budeme vytvářet integrovaný vyučovací předmět ze dvou nebo více vzdělávacích oborů, měl by jeho název vyjadřovat vzdělávací obsahy, které jsou v rámci integrace využity (např. „Člověk, podpora a ochrana zdraví“). V každém případě by měl být srozumitelný žákům, rodičům i široké veřejnosti.

Poznámka:

Pro vyučovací předmět se nedoporučuje dále používat, dnes již překonaný název *Rodinná výchova*, který širokou problematiku zdraví příliš zužuje na podporu a ochranu zdraví jedince v rodině.

V dalším textu se modelově užívá název vyučovacího předmětu *Výchova ke zdraví (VvkZ)*, i když si škola může zvolit jiný název.

Charakteristika vyučovacího předmětu tvoří důležitou a neoddelitelnou součást učebních osnov a ve své obsahové struktuře stručně, jasně a srozumitelně popisuje specifické informace o vyučovacím předmětu, které jsou zásadní pro jeho realizaci, inspekční činnost a rodiče žáků (viz výše).

Součástí charakteristiky vyučovacího předmětu jsou *Výchovné a vzdělávací strategie*. Představují *společné postupy, metody a formy práce a činnosti* uplatňované ve výuce i mimo výuku, které v daném vyučovacím předmětu vedou k utváření a rozvíjení *klíčových kompetencí žáků*. Rozpracovávají se ke každé klíčové kompetenci zvlášť, případně k více kompetencím najednou.

Vycházejí z cílového zaměření vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví, které v rovině podpory a ochrany zdraví směřuje k:

- aktivní celoživotní ochraně a podpoře zdraví,
- funkčnímu propojení tří základních složek zdraví – fyzická, psychická a sociální,
- formování pozitivních mezilidských vztahů,
- utváření a rozvíjení praktických životních dovedností (osobnostní, rozhodovací, sociální) podporujících zdravý duševní a sociální život.

Na jejich rozpracování se podílejí všichni učitelé daného vyučovacího předmětu a společně je i ve vzdělávacím procesu VvkZ uplatňují.

Při vymezování výchovných a vzdělávacích strategií se osvědčuje (pomáhá) pracovat s otázkou:

„*Co budou všichni učitelé daného předmětu uplatňovat (jak budou postupovat), aby u žáků podporovali utváření klíčových kompetencí?*“

Příklad postupu (dílčích kroků) při rozpracování výchovných a vzdělávacích strategií na úrovni vyučovacího předmětu Výchova ke zdraví:

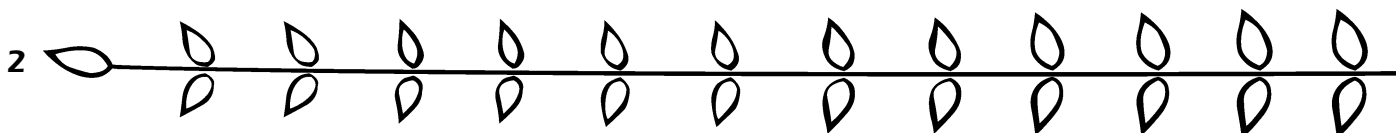
1. Navážeme na výchovné a vzdělávací strategie vytvořené na úrovni školy.
2. Vymezíme specifické postupy, metody a aktivity, které povedou k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí (KK) ve vyučovacím předmětu VvkZ.
3. Dohodneme se na nejvhodnějším způsobu formulace výchovných a vzdělávacích strategií.
4. Provedeme jejich zpětnou korekci ve vztahu k:
 - strategiím vymezeným na úrovni školy (viz obecné kapitoly ŠVP) a ke klíčovým kompetencím
 - vzdělávacímu obsahu vyučovacího předmětu (výstupy, učivo)
 - našim představám, co skutečně chceme a jak to jako učitelé dovedeme uplatňovat.

Klíčové kompetence a co o nich potřebujeme vědět

Na úrovni RVP ZV jsou vymezeny tyto klíčové kompetence:

*kompetence k učení
kompetence k řešení problémů
kompetence komunikativní
kompetence sociální a personální
kompetence občanské
kompetence pracovní*

- představují soubor předpokládaných vědomostí, dovedností, postojů a hodnot, které žáci potřebují pro svůj osobní rozvoj, aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě,
- jsou v RVP ZV formulovány pro výstup z 9. ročníku
- žáci si je utvářejí a rozvíjejí v průběhu celého vzdělávání a tento proces pokračuje i v dalším průběhu jejich života,
- nestojí ve vzdělávacím procesu izolovaně, vzájemně se propojují (mají nadpředmětovou podobu a jsou výsledkem celkového procesu vzdělávání),
- úspěšné utváření a rozvíjení KK předpokládá optimální vyváženost mezi osvojováním vědomostí a dovedností, formováním postojů a utvářením životních hodnot.

Příklady zpracování klíčových kompetencí a výchovně vzdělávacích strategií ve výchově ke zdraví:

- **Kompetence k učení** (žák): - vyhledává, třídí a zpracovává informace související s podporou a ochranou zdraví a na základě jejich pochopení a ztotožnění se s nimi je využívá v praktickém životě.

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu

Učitelé: seznamují žáky s problematikou zdraví ve vzájemných souvislostech; předkládají jim dostatek spolehlivých informačních zdrojů s informacemi souvisejícími s podporou a ochranou zdraví a vedou je k jejich využívání v praktickém životě; uplatňují aktivizující metody, které žákům přiblíží problematiku zdraví z různých pohledů i souvislostí a povedou je k celoživotní potřebě pečovat o své zdraví a soustavně ho chránit.

- **Kompetence k řešení problémů** (žák): – analyzuje problémy v oblasti ochrany a podpory zdraví, hledá řešení k problémům souvisejícím s fyzickým a psychosociálním zdravím člověka a vyvozuje z nich závěry pro svoje chování, rozhodování a jednání.

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu

Učitelé: podněcují žáky k uvažování o problému a jeho možném řešení prostřednictvím specifických metod a forem práce (dialog, diskuse, kooperace, brainstorming, kritické myšlení, učení ze zkušenosti aj.), vybízí žáky k porovnávání názorů, mediálních tvrzení a vlastních zkušeností se zdravím, k vyhodnocování a vyvozování závěrů v rovině chování, rozhodování a jednání v různých etapách života a životních situacích.

- **Kompetence komunikativní** (žák): – uplatňuje osvojené modely specifických komunikativních dovedností při kooperaci s vrstevníky, při řešení problémových a krizových situací a k vytváření dobrých mezilidských vztahů.

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu

Učitelé: vedou žáky k dovednostem formulovat vlastní myšlenky a názory na problematiku zdraví, k uplatňování osvojených modelů komunikativních dovedností při kooperaci s vrstevníky, při řešení problémových a krizových situací (schopnost vyjednávat, schopnost umění kompromisu, schopnost nalézt společné řešení); využíváním efektivních strategií rozvíjejí u žáků specifické dovednosti komunikační obrany proti manipulaci a agresi.

- **Kompetence sociální a personální** (žák): – podílí se na utváření kvalitních mezilidských vztahů na základě ohleduplnosti a úcty k člověku.

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu

Učitelé: vedou žáky k utváření hodnotných mezilidských vztahů založených na ohleduplnosti a úctě k druhému člověku; pomocí aktivizujících výukových metod rozvíjejí u žáků interakční a vztahové dovednosti pro život.

- **Kompetence občanské** (žák): – rozhoduje se na základě osvojených poznatků a dovedností v zájmu podpory a ochrany zdraví; prokazuje odpovědnost ochránit zdraví své i jiných.

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu

Učitelé: nabízejí žákům dostatek příležitostí a modelových situací k uplatňování osvojených poznatků a dovedností v zájmu podpory a ochrany zdraví v občanském životě.

- **Kompetence pracovní** (žák): – přistupuje k výsledkům pracovní činnosti z hlediska ochrany svého zdraví i zdraví ostatních.

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni předmětu

Učitelé: nabízí žákům dostatek situací k propojení osvojených poznatků a dovedností z oblasti ochrany svého zdraví při práci ve škole, sportovních a jiných zájmových aktivitách.

Vzdělávací obsah vyučovacího předmětu

Pokud se rozhodneme pro rozpracování vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví do školního vzdělávacího programu (ŠVP) formou *samostatného vyučovacího předmětu*, doporučujeme jeho vzdělávací obsah rovnoměrně rozložit do jednotlivých ročníků (6. – 9. roč.).

Příklad:

SAMOSTATNÝ VYUČOVACÍ PŘEDMĚT

s názvem Výchova ke zdraví nebo jiným vhodným názvem, který vyjadřuje cílové a obsahové zaměření vyučovacího předmětu.

Doporučené varianty založené na předpokladu, že v učebním plánu ŠVP vyčleníme pro VkZ 3 hodiny, případně k posílení vyučovacího předmětu využijeme disponibilní časovou dotaci:

v 6. až 8. ročníku 1 hodina týdně;

v 7. až 9. ročníku 1 hodina týdně;

ve 2. pololetí 6. ročníku, v 7. až 8. ročníku a v 1. pololetí

9. ročníku 1 hodina týdně;

v 6. až 9. ročníku 1 hodina týdně (vyučovací předmět je posílen o 1 hodinu z disponibilní časové dotace nad rámec závazného minima).

INTEGROVANÝ VYUČOVACÍ PŘEDMĚT

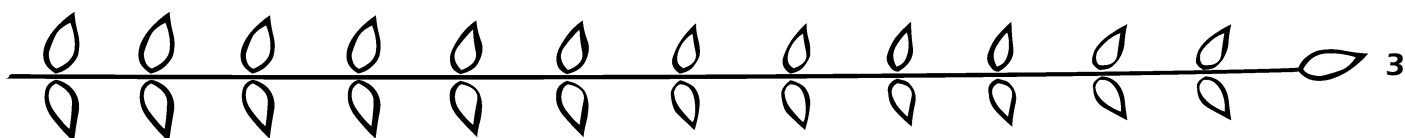
s příznačným názvem, který vyjadřuje obsahy vzdělávacích oborů, které jsou v rámci integrace využity.

Vzdělávací obsah, dvou nebo více vzdělávacích oborů můžeme integrovat:

- na úrovni příbuzných (obsahově blízkých) vzdělávacích oborů (např. v 8. ročníku: *Výchova ke zdraví a Přírodopis*),
- na úrovni obsahově blízkých tematických okruhů dvou vzdělávacích oborů (např. *Výchova ke zdraví a Výchova k občanství*, tematické okruhy: Změny v životě člověka a jejich reflexe; Rizika ohrožující zdraví a jejich prevence; Osobnostní a sociální rozvoj - Člověk ve společnosti; Člověk jako jedinec; Stát a právo).

Pokud se rozhodneme pro *integrováný vyučovací předmět*, je třeba si vyjasnit, z kterých vzdělávacích obsahů nebo dílčích témat vzdělávacích oborů bude daný vyučovací předmět utvořen (např. z výchovy ke zdraví a přírodopisu; z výchovy ke zdraví a výchovy k občanství apod.). V této souvislosti musí do integrovaného předmětu současně s jeho vzdělávacím obsahem přejít i příslušná časová dotace (např. 2 hodiny z časové dotace Přírodopisu a 1 hodina z časové dotace Výchovy ke zdraví).

Platí to i u integrace vzdělávacího obsahu dvou nebo více vzdělávacích oborů *na úrovni blízkých tematických okruhů nebo dílčích témat*.

Vytvořit funkční integrovaný vyučovací předmět není snadné. Integrace dvou nebo více vzdělávacích oborů do jednoho vyučovacího předmětu představuje *náročnou týmovou práci zkušených pedagogů*, podloženou jejich dovednostmi uspořádat a logicky provázat vzdělávací obsah, časové a organizační vymezení integrovaných vzdělávacích oborů tak, aby výsledkem nebylo pouhé formální sesazení jejich vzdělávacích obsahů. V této souvislosti se proto za jednodušší a snáze proveditelný způsob považuje *integrace vzdělávacích oborů na úrovni blízkých tematických okruhů, dílčích témat dvou nebo více vzdělávacích oborů*.

Za takovou funkční integraci je např. možné označit propojení mezi *Přírodopisem* (tematický okruh *Biologie člověka*, který objasňuje stavbu a funkci orgánových soustav lidského těla) a *Výchovou ke zdraví* (tematické okruhy *Změny v životě člověka a jejich reflexe, Zdravý způsob života a péče o zdraví, Hodnota a podpora zdraví*). V tomto případě se účelově a logicky propojují základní poznatky o stavbě a funkci lidského těla s výchovou k odpovědnosti za ochranu a podporu zdraví vůči sobě a jiným.

Za mezioborovou integraci však nelze považovat formální rozdělení vzdělávacího obsahu VkZ do více vyučovacích předmětů. Takový přístup snižuje celkovou kvalitu vzdělávání žáků v oblasti ochrany a podpory zdraví v důsledku:

- nežádoucího rozmělnění kompaktního vzdělávacího obsahu výchovy ke zdraví (narušení vnitřních vazeb a souvislostí mezi tematickými okruhy),
- poměrně velké pravděpodobnosti ne odborného vedení výuky,
- vytvoření minimálních předpokladů pro cílevědomé uplatňování výchovných a vzdělávacích strategií a specifických vyučovacích metod, jakými např. jsou aktivizující a simulační metody (metody situační a inscenační, didaktické hry, brainstorming aj.).

Škola by měla vždy postupovat tak, aby působila na žáky kompaktním, uceleným a logicky navazujícím vzdělávacím obsahem. Členění vzdělávacího obsahu VkZ do více předmětů by mělo být spíše otázkou nepřechodného řešení nevyhovující personální situace pro realizaci daného předmětu.

**Vztah mezi tematickým okruhem
Osobnostní a sociální rozvoj
(který vznikl z průřezového tématu
Osobnostní a sociální výchova)
a klíčovými kompetencemi**

Ve 3. části seriálu (viz Charakteristika tematických okruhů vzdělávacího oboru VkZ) jsme vysvětlili, proč bylo průřezové téma *Osobnostní a sociální výchova* přímo začleněno do vzdělávacího obsahu *Výchovy ke zdraví*.

Na tomto místě se k tematickému okruhu *Osobnostní a sociální rozvoj* vracíme v jiné souvislosti, abychom si na konkrétních příkladech ukázali, jak vzdělávací obsah tematického okruhu přispívá k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí.

Klíčové kompetence

Kompetence k učení

Kompetence

k řešení problémů

Kompetence

kun komunikativní

Kompetence sociální

a personální

Vzdělávací obsah TO

„Osobnostní a sociální rozvoj“

Seberegulace a sebeorganizace: dovednosti sebeovládání a seberegulace vlastního chování a jednání; organizace denního režimu.

Psychohygienu: dovednosti pro předcházení stresům v mezilidských vztazích a dovednosti pro zvládání stresových situací.

Sebezpoznání: vztah k sobě samému, vztahy k druhým lidem; zdravé a vyrovnané sebepojetí.

Mezilidské vztahy: aktivní naslouchání, efektivní, tvořivá komunikace a kooperace v problémových situacích.

Morální rozvoj: dovednosti pro řešení problémů a rozhodování v různých životních situacích.

Seberegulace: cvičení sebereflexe a sebeovládání; dovednosti komunikační ochrany proti agresi a manipulaci.

Komunikace a kooperace: respektování sebe sama a druhých, aktivní naslouchání, přijímání názoru druhého, empatie, asertivní komunikace; dovednosti aktivní komunikace a kooperace.

Komunikace a kooperace: komunikace a kooperace v různých životních situacích.

Mezilidské vztahy: (viz kompetence komunikativní).

Morální rozvoj: pomáhající a pro sociální chování; dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.

Obdobně najdeme blízké vazby mezi TO „*Osobnostní a sociální rozvoj*“ a zbývajícími klíčovými kompetencemi. Z pohledu problematiky výchovy ke zdraví již nebudou natolik významné, abychom se jimi na tomto místě podrobně zabývali.

Závěrem lze říci, že tematický okruh „*Osobnostní a sociální rozvoj*“ kromě toho, že prostupuje napříč ostatními tematickými okruhy vzdělávacího oboru VkZ, významným způsobem přispívá k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí, především těch, které jsme na výše uvedených příkladech ukázali. Při rozpracování samostatného nebo integrovaného vyučovacího předmětu bychom měli mít tyto skutečnosti stále na zřeteli.

V 5. části seriálu „*Průvodce výchovou ke zdraví*“ se zaměříme na praktické ukázky rozpracování vzdělávacího obsahu výchovy ke zdraví do ŠVP.

Zpracovala: Hana Pernicová, VÚP v Praze

- * **Seriál PRŮVODCE VÝCHOVOU KE ZDRAVÍ si klade za cíl komunikovat se školami o problematice zdraví.**
- * **S jednotlivými díly se budete setkávat v příloze Ratolest po celý školní rok 2005-06.**
- * **Na přípravě seriálu spolupracují odborníci z oblasti školství i zdravotnictví a pedagogové ze škol.**
- * **Přejete-li si, aby se v seriálu objevily některé problémy související s problematikou zdraví v ŠVP, napište nám o nich: tupy@vuppraha.cz, mhavlin@szu.cz. Děkujeme.**

